

הרב חיים מיצגר

ברכות שמונה עשרה כנגד סדרן של נביאים

בראשית ימי בית שני, קמה לעם ישראל 'כנסת הגדולה'. אנשי כנסת הגדולה היו סוף לאנשי תורה שבכתב וראש לאנשי תורה שבעל פה. חכמים אלו חתמו את כתבי הקודש, וקבעו נוסח לברכותיהם ותפילותיהם של ישראל^(א).

רבותינו הראשונים והאחרונים בפירושיהם לתפילה הראו כיצד סידור התפילה מבוסס על כתבי הקודש, והיאך לשונותיהם של הנביאים מוטבעות בנוסחי התפילה והברכות^(ב).

האיר ה' את עיני, ומצאתי כי גם המבנה הכללי של תפילת העמידה מיוסד על סדרן של נביאים. כך שמפעליהם השונים של אנשי כנסת הגדולה שלובים ואחוזים זה בזה, ועריכת התפילה ממשיכה את מפעל חתימת התנ"ך.

תפילת שמונה עשרה נחלקת בעיקר לשלושה חלקים: שלוש ברכות ראשונות של שבח, שתיים עשרה אמצעיות של בקשה, ושלוש אחרונות של הודאה וריצוי^(ג).

במאמר שלפנינו נראה כיצד שלוש ברכות ראשונות מקבילות לשלושת הנביאים ירמיה יחזקאל וישעיה, שתיים עשר ברכות אמצעיות מקבילות לספר תרי עשר, ושלוש אחרונות מקבילות לספרי אמ"ת – איוב משלי ותהילים^(ד).

ברכות ראשונות

תפילת העמידה פותחת בשלוש ברכות; אבות, גבורות וקדושת השם. אף בספרי הנביאים יש לנו 'שלושה נביאים' (כלשון הגמרא ברכות נו ע"ב ע"פ צ"ח ודק"ס^(ה)): ירמיה, יחזקאל וישעיה.

הסדר הכרונולוגי הינו ישעיה ירמיה יחזקאל, וכן הוא סדר הספרים במסורה^(ו). לעומת זאת, הברייתא המוזכרת במסכת ב"ב (יד ע"ב) נוקטת בסדר ירמיה יחזקאל ישעיה, וזהו הסדר שנעניין בו כעת.

(א). ראה ברכות לג ע"א, בבא בתרא טו ע"א.

(ב). בייחוד בולט בדרך זו פירוש האבודרהם.

(ג). ראה ברכות לד ע"א.

(ד). יודגש כי אין הכוונה שלשונן של הברכות נלקחה בדיוקא מספרים אלו, אלא שקיימת התאמה בין הברכה לבין רעיון המופיע בספר שכנגדה. בחלק מן הספרים הראנו על הרעיון הכללי של הספר, וכמעט בכל הספרים הראנו לפחות על אחד הרעיונות המרכזיים שבספר.

(ה). דק"ס הכריע כנוסח כתי"מ, וקיימות נוסחאות נוספות.

(ו). ראה בהפניות שציין הרב דוד יצחקי, אור ישראל מח ע' רכז.

מגן אברהם – ספר ירמיהו

ספר ירמיהו 'כוליה פורענותא' (כ"ב שם), ואף על פי כן, קיימות בו גם נבואות נחמה מרגשות. המקום המרכזי של נבואות הנחמה בספר ירמיהו הינו בפרקים ל - לג.

'מגילה' זו של נבואות נחמה פותחת בפסוק: "כי הנה ימים באים נאם יקנך ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה אמר יקנך והשבתי אל הארץ אשר נתתי לאבותם וירשוה" (ירמיה ל ג), ומסיימת בפסוקים: "כה אמר יקנך אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל זרע אברהם ישחק ויעקב כי אשוב אשיב את שבותם ורחמתי" (שם לג, כה - כו). הרי שנחמות ירמיהו נאחזות ומשתרשות בזכות אבות.

יתר על כן, עניין זכות אבות וברית אבות הוזכר בספר ירמיהו לאין ערוך יותר משאר ספרי נביאים אחרונים. בכל הספר ירמיהו מזהיר על חיוב שמירת ברית האבות ומתריע על כך שבעוונות מפסידים את ארץ האבות ומבטיח שלעתיד תחודש ברית האבות.

ניתן להראות את הנקודה הנזכרת במספרים: התיבה 'אבות' הוזכרה 80 פעמים בנביאים אחרונים, מתוכם 47 בירמיה. רובם בהקשרים הנזכרים או בהקשר הדומה של נשיאת עון האבות.

בדומה לכך, הפסוק שהזכרנו "זרע אברהם ישחק ויעקב" (ירמיה לג כו) הינו הפסוק היחיד בנביאים אחרונים שהוזכרו בו שלושת האבות.^(ז)

קיימים בברכה ראשונה ביטויים נוספים המקבילים לספר ירמיה: 'הגדול הגבור והנורא' מקביל לפסוק "הא-ל הגדול הגבור יקנך צב-אות שמו" (ירמיה לב יח),^(ח) 'וזוכר חסדי אבות' שאול מלשון הכתוב בירמיה: "זכרתי לך חסד נעורידך" (ירמיה ב ב).^(ט)

מחיה המתים – ספר יחזקאל

יחזקאל הוא נביא התחיה, ומכל הנביאים יחזקאל הוא שהתנבא בחזון העצמות הישנות: "כה אמר אדני יקנך הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל" (יחזקאל לו יב).

(ז). בישעיה ובמיקה הוזכרו כמה פעמים אברהם ויעקב ללא יצחק, ובעמוס הוזכר פעמיים יצחק [ישחק] לבדו ככינוי לעם ישראל.

(ח). בתורה ובכתובים נמצא גם התיאור המלא 'הגדול הגבור והנורא' (ראה יומא סט ע"ב), אולם מכל ספרי הנביאים רק כאן מוזכר הביטוי [באופן חלקי]. ירמיה משלים את התיבה 'נורא' מספר פסוקים לאחר מכן: "ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים... ובמזרע גדול" (פסוק כא), וכוונתו לרמוז שביציאת מצרים התגלתה מידת 'נורא' ואילו בזמנו נסתרה (על פי הגמרא ביומא שם, בתוספת נופך).

(ט). שם אף הביטוי 'וקונה הכל' שייך לקניינים הרבים שמצאנו בספר ירמיה: קניין האזור הרומז על קניין עם ישראל (פרק יג), קניין הבקבוק (פרק יט), קניין שדה חנמאל המבטיח על חידוש הקניינים בארץ לאחר הגלות (פרק לב).

הא-ל הקדוש - ספר ישעיה

כל הלומד בספר ישעיה יכול להרגיש את עניין הקדושה והרוממות. מכל ספרי התנ"ך זהו הספר המתאר את הקב"ה כמלך רם ונשא, קדוש הוא וקדוש שמו. הכינוי 'קדוש יעקב' / 'קדוש ישראל' מופיע בישעיה 26 פעמים, מול 8 מופעים בשאר התנ"ך.

אף הפסוק המרכזי בישעיה, אשר נישא על שפתינו בברכת הקדושה, הינו: "קדוש קדוש קדוש יקוק צבאות מלא כל הארץ כבודו" (ישעיה ו ג).

ברכות אמצעיות

חונן הדעת - ספר הושע

עניין הדעת [או חוסר הדעת] מודגש מאד בספר הושע. חציו השני של ספר הושע הכולל את רוב הספר [פרקים ד - יד] פותח בתוכחה בעניין הדעת: "שִׁמְעוּ דְּבַר יְקֹנָק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לִיקְנֹק עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי אֵין אֶמֶת וְאֵין חֶסֶד וְאֵין דַּעַת אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ" (הושע ד א); ממשיך בתוכחות בעניין זה: "נִדְּמֹו עַמִּי מִבְּלִי הַדַּעַת כִּי אֵתָה הַדַּעַת מְאֹסֶת וּאִמָּאסָךְ מִכֶּהֶן לִי וּתְשַׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֲשַׁכַּח בְּנִיךָ גַּם אֲנִי" (שם פסוק ו). "כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבְּךָ וְאֵת יְקֹנָק לֹא יָדְעוּ" (שם ה ד); מבטיח: "וְנִדְּעָה נִרְדְּפָה לְדַעַת אֵת יְקֹנָק כִּשְׁחַר נֶכֶן מוֹצָאוֹ וַיָּבֹא כְּגֶשֶׁם לָנוּ כְּמִלְקוֹשׁ יוֹרֵה אֶרֶץ" (שם ו ג); מצווה: "כִּי חֶסֶד חִפְצָתִי וְלֹא זִבַּח וְדַעַת אֱלֹהִים מַעֲלֹת" (שם פסוק ו); מתאונן: "לִי יִזְעַקוּ אֱלֹהֵי יִדְעֻנוּךָ יִשְׂרָאֵל - זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב!" (שם ח, ב ג); וחותר את נבואתו: "מִי חָסָם וַיִּבֶן אֱלֹהִי, נִבּוֹן וַיִּדְעֵם!..." (שם יד י).

המעין בספר ימצא פסוקים נוספים השייכים לעניין הדעת.

(י). לסיום סדרן של שלוש ראשונות: מפורסם בדברי המקובלים (לדוגמה: סידור השל"ה) כי שלושת הברכות הראשונות הינן כנגד המידות חסד דין ורחמים [או חסד גבורה ותפארת - חג"ת]. לפי ההקבלה שבמאמר עולה כי הספרים ירמיה יחזקאל וישעיה הם כנגד חסד דין ורחמים. אף בכתבי האר"י נמצא כי ספרים אלו הם כנגד חג"ת (כללים שבסוף עץ חיים, ליקוטי תורה פרשת וילך), אולם האר"י הקביל באופן שונה: ישעיה - חסד, ירמיה - דין, יחזקאל - רחמים.

הסדר שבמאמר הינו כסדר הספרים בברייתא שבבבלי (ב"ב יד ע"ב), והסדר שבכתבי האר"י הינו כסדר הספרים במסורה (ראה הערה ו). לאחר עיון בנבואות ניתן להבין כיצד שני הסדרים מתאימים למבנה המקובל של חסד דין ורחמים: לפי תוכן החיצוני של הנבואות הסדר הוא ישעיה ירמיה יחזקאל, שכן ישעיה התנבא לנחמה, ירמיה התנבא לפורענות ויחזקאל התנבא לנחמה ולפורענות. אכן, לפי הרוח והתוכן הפנימי של הנבואות הסדר הוא ירמיה יחזקאל ישעיה. שכן ספר ירמיה מלא אהבה ורחמים, והקב"ה מתגלה כאב אוהב ורחמן ש'נאלץ' להעניש את בניו; ספר יחזקאל מלא תוכחה, ואף נחמותיו נושאים פן של תוכחה חריפה; וספר ישעיה כולו אומר כבוד ורוממות. נציין פסוק לדוגמה מכל ספר, והמעין ימצא שכן הוא רוח כל הספר: "עֲזֹבְתִי אֵת בֵּיתִי נְטָשְׁתִּי אֵת נְחֻלָּתִי נָתַתִּי אֵת יְדוּתִי נִפְשִׁי בְּכַף אִיָּבִיָּה" (ירמיה יב ז), "וְזָכַרְתֶּם אֵת דְּרָכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעֲלָלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא טוֹבִים וְקִטְטֶתֶם בְּפִנְיֶיכֶם עַל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם" (יחזקאל לו לו), "כִּי כֹה אָמַר יְהוָה וְנִשְׂאָ שָׁכֵן עֵד וְקְדוֹשׁ מוֹמְרוֹם וְקְדוֹשׁ אֲשָׁכֹן וְאֵת דָּכָא וְשִׁפְלָה רוּחֵהֶנּוּ וְלִהְיוֹת לֵב נִדְּכָאִים" (ישעיה נו טו).

הגמרא אינה מתייחסת לסדר של חסד דין ורחמים, ולפיכך אדרבה, לומדת היא מתוכן החיצוני של הנבואות את הסדר ירמיה יחזקאל ישעיה, להצמיד פורענות לפורענות ונחמה לנחמה.

הרוצה בתשובה – ספר יואל

התשובה הינה מנושאי העיקריים של ספר יואל: "וגם עתה נאם יקנך שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יקנך אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה" (יואל ב, יב ג).
נבואה זו נקבעה בהפטרות שבת שובה, וכבר חז"ל למדו ממנה דרך התשובה וקבעוה בתוכחה הנאמרת ביום התענית (משנה תענית, פ"ב מ"א).

חנון המרבה לסלוח – ספר עמוס

כמעט ולא מצאנו בכתבי הקודש בקשת סליחה, ודווקא בנבואת עמוס מצאנו את בקשת הסליחה: "א-דני יקנך סלח נא מי יקום יעקב כי קטן הוא" (עמוס ז ב),^(א) בה מצליח עמוס ומבטל את נבואת הפורענות.
אף את כללי הסליחה למדים אנו מספר עמוס: "אבל הצבור תולין להן עון ראשון שני ושלישי שנאמר 'על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו' (עמוס ב ו), וכשמחשבין להן על דרך זה מחשבין להן מרביעי ואילך" (רמב"ם תשובה ג ו).

גואל ישראל – ספר עובדיה

ברכת הגאולה כוללת בחובה נקמה באויבי ישראל על הרעה שעשו לבניו של מקום: "ראה בעניינו - וריבה ריבנו!". ומקבילה לספר עובדיה אשר כולו מוקדש לנבואת פורענות לשונאי ישראל: "כי קרוב יום יקנך על כל הגוים, כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך" (עובדיה א טו).

רופא חולי עמו ישראל – ספר יונה

בספר יונה לא מוזכרים חולים ורפואה, אולם תפילתו של יונה במעי הדגה מיוסדת על פסוקי תהילים, וחלק מפסוקים אלו מתייחסים במקורם לרפואת חולים. ראה לדוגמה פרקים ל ול"א בתהילים, אשר כלולה בהם תפילה על רפואת מחלות, ויונה מצטט מתוכם מספר פסוקים. מתקבל על הדעת שמצבו של אדם השרוי במעי הדגה מקביל למצבו של חולה השרוי בחוליו.
אף רחמי ה' על נינוה העתידה ליהפך ועל יונה המתעלף בחום יכולים להשתייך לעניין רחמי ה' על החולה.

(יא). עמוס למד ממשו שביקש לאחר חטא המרגלים: "סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה" (במדבר יד יט). בקשת סליחה נמצאת עוד בתהילים (כה יא) ובדניאל (ט יט). ראה אף בתפילת שלמה במ"א פרק ח שמבקש כמה פעמים שבית המקדש יהיה מקום סליחה.

מברך השנים – ספר מיכה

בברכת השנים אנו מבקשים להתברך בטל ומטר. הטל והמטר נזכרים יחד בנבואת מיכה: "וְהָיָה שְׁאֲרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יָקֹן, כְּרִבִּיבִים [-גשם] עָלַי עֹשֶׁב, אֲשֶׁר לֹא יִקְנֶה לְאִישׁ וְלֹא יִיחַל לְבְנֵי אָדָם" (מיכה ה ו).

מקבץ נדחי עמו ישראל – ספר נחום

רובו של ספר נחום עוסק בפורענות לנינוה בירת אשור, אולם הפסוקים המועטים המתייחסים לעם ישראל נוגעים דווקא לברכת שאנו עומדים בה – ברכת קיבוץ גלויות. כה התנבא נחום: "הִנֵּה עַל הַהָרִים רִגְלֵי מְבַשֵּׂר מִשְׁמִיעַ שְׁלוֹם חָגִי יְהוּדָה חֲגִיךָ שְׁלָמִי נְדַרְיֶךָ כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבוֹר לַעֲבֹר בְּךָ בְּלִיעֵל כְּלָה נִכְרַת: (ב) עָלָה מִפִּיךָ עַל פְּנִיךָ נִצּוֹר מִצְרָה צִפָּה דֶּרֶךְ חֹזֵק מִתְנַחֵם אִמָּץ כַּח מֵאֵד: (ג) כִּי שָׁב יִקְנֶה אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב כְּגֵאוֹן יִשְׂרָאֵל..." (נחום ב).
הוא אומר, אלוקי ישראל יכניע את ה'בליעל' אשר הפיץ את עם ישראל, וכך ישונו נפוצות ישראל לארצם.

מלך אוהב צדקה ומשפט – ספר חבקוק

הנושא המרכזי בספר חבקוק הינו צדק ה' ומשפטו בעולם. חבקוק פותח בשאלת השאלות על רשע וטוב לו: "עַד אֵנָה יִקְנֶה שׁוֹעֲתִי וְלֹא תִשְׁמַע אֲזַעַק אֵלֶיךָ חֶמֶס וְלֹא תוֹשִׁיעַ... עַל כֵּן תִּפּוּג תוֹרָה וְלֹא יֵצֵא לְנִצָּח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מִכְתִּיר אֶת הַצָּדִיק עַל כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מֵעֵקֶל!". מתרץ למחצה: "יִקְנֶה לְמִשְׁפָּט שְׁמֹתוֹ", וממשיך ומקשה: "לָמָּה תִּבְיֵט בּוֹגְדִים תִּתְּחַרֵּשׁ בְּבִלְע רָשָׁע צָדִיק מִמֶּנּוּ?".

בפרק ב מתנבא חבקוק את תשובת ה' על העתיד המובטח בפורענות הרשע וגילוי צדק ה' בעולם.

שובר אויבים ומכניע זדים

ברכה זו אינה מן המניין, שכן היא תוספת מאוחרת על עיקר הנוסח (ברכות כח ע"ב).

משען ומבטח לצדיקים – ספר צפניה

חוט השני העובר לאורך ספר צפניה הינו ההנגדה בין הגאים העליונים הבוטחים בעשרם לבין הענווים הבוטחים בה', בין המאמינים במקרה או באליליהם לבין המאמינים שכל גורלם ביד ה', בין הנסוגים מאחרי ה' לבין מבקשי ה' ודורשיו^(ב).

(ב). למשמעות הביטויים האחרונים עיין בהערה הבאה.

להלן הפסוקים המרכזיים המבטאים את ההנגדה: "והכרתי מן המקום הזה... ואת הנסוגים מאחרי יקנך ואשר לא בקשו את יקנך ולא דרשהו"^(א, ג ו). "ופקדתי על האנשים הקפאים על שמריהם האמרים בלבכם לא ייטיב יקנך ולא ירע"^(שם יב). "גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יקנך"^(שם יח). "בקשו את יקנך כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסרתו ביום אף יקנך"^(ב ג). "זאת להם [לעמון ומואב] תחת גאונם כי חרפו ויגדלו על עם יקנך צב-אות"^(שם י). "זאת [נינוה] העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבכה אני ואפסי עוד"^(שם טו). "לא שמעה [ירושלים] בקול לא לקחה מוסר ביקנך לא בטחה אל א-להיה לא קרבה"^(ג א). "אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר"^(שם ז). "כי אז אסיר מקרבך עליזי גאנתך"^(טו) ולא תוספי לגבקה עוד בהר קדשי: והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יקנך"^(שם יא יב).

אף הבקשה '[ולעולם] לא נבוש כי כך בטחנו' מקבילה לנבואות צפניה: "נוגי ממועד אספתי ממך היו משאת עליה חרפה"^(ג יח), ופירש המלבי"ם: "עתה אספתי חרפתם אשר נשאו". וכן: "ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשמתם"^(שם יט), ופירש רש"י: "בכל מקום אשר היו שם לבשתם שם אתנם לשם ולתהלה". כמו כן התנבא צפניה על פורענותם של עמון ומואב אשר חירפו וגידפו את עם ישראל^(ב, ח-י-יט).

גם הביטוי הנמצא בברכתנו בכמה נוסחאות "שארית עמך בית ישראל" מבוסס בין השאר על ספר צפניה: "שארית בית יהודה"^(ב ז), "שארית עמי"^(שם ט), "והשארתי בקרבך עם עני ודל"^(ג יב), "שארית ישאל"^(שם יג). הביטוי הנזכר נמצא בכמה מספרי הנביאים אולם בולט בעיקר במיכה וצפניה. ההקשר לספר צפניה מובן על פי הרעיון הכללי של ספר צפניה המתאר את ישראל דווקא כעניים וענויים.

יחד עם הצדיקים נכללים אף גרי הצדק בתפילתנו. גרי הצדק הינם הנחשונים שבחרו מעצמם עוד בעולם הזה לקרוא בשם ה' כנבואתו העתידית והייחודית של צפניה: "כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יקנך לעבדו שכם אחד"^(ג ט).

(ג). תרגם יונתן: "ולא בעומן קדמוהי", ורד"ק פירש: "ואשר לא בקשו את ה' - ואף על פי שלא עבדו ע"ז אלא שאומרים בלבם לא ייטיב ה' ולא ירע ומה תועלת לדרוש אותו ולבקש מלפניו. כל אלה שזכר הם בכלל העונש".

(ד). אף בנבואת הפורענות מפרט צפניה את העשירים: "נכרתוקל נטילי כסף" (א יא), ותרגם יונתן: "אשתיציאוקל עתירי נכסאי".

(ט). הביטוי 'עליזי גאותך' המתייחס לפושעי ישראל מקביל אל מואב ועמון הגאים ואל נינוה העליוה. כניגוד לגאים הבוטחים בעשרם מופיעים צדיקי ישראל ושאריהם כענוי הארץ וכעם עני ודל הבוטח בשם ה'. העליוות לכשעצמה אינה רעה, וכל רעתה היא כאשר הינה בדרך גאוה. לפיכך כאשר הוסרו עליזי הגאוה ונותרו הענויים זוכים ישראל דווקא לברכת העליוות: "שמחי ועליזי בקל לב בת ירושלם" (ג יד). אף הקב"ה שמח כנגדם: "ישישעליך בשמחה יחרישבאהבת יגיל עליך ברנה" (שם יז).

(טז). שמא יש לקשר לכאן אף את פסוק יא: "ביום ההוא לא תבושי מכל עלילתך אשר פשעתי", וכן את הפסוק "הגוי לא נקסף" (ב א) שפירשו אבי הרד"ק מלשון 'כיסופא' - בושת.

בונה ירושלים - ספר חגי

ספר חגי כולו עוסק במרכזה של ירושלים, הלא הוא בניית ביהמ"ק. ראה בסיפור ארץ ישראל, בהערות לברכת בונה ירושלים, מקורות לכך שהברכה כוללת בקשה על בניית המקדש.

מצמיח קרן ישועה - ספר זכריה

כאן מבקשים על צמיחת צמח דוד. לשון זו לקוחה בין השאר מספר זכריה: "כי הנני מביא את עבדי צמח" (זכריה ג ח). "כה אמר יקנך צבאות לאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יקנך: והוא יבנה את היכל יקנך והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו" (שם ו, יב ג).¹⁰

ראה אף בפרקים יב - יג מספר נבואות עתידיות על 'בית דוד'.

שומע תפלה - ספר מלאכי

הנביא מלאכי מזהיר על קיום עבודת המקדש בצורה מכובדת, ותולה בכך את התקבלות התפילה: "ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יקנך צבאות" (מלאכי א ט).

אף הפסוק המפורסם "אז נדברו יראי יקנך איש את רעהו ויקשב יקנך וישמע" נמצא בספר מלאכי (ג טז), אם כי אינו עוסק בשמיעת התפילה אלא בשמיעת דברי ההתחזקות שמדברים יראי ה' זה עם זה.

שלוש אחרונות

עד כה ראינו כיצד שלושת הברכות הראשונות ושתיים עשרה האמצעיות הינן כנגד סדרם של נביאים אחרונים, והנה הסתיים סדרם של נביאים ולא הסתיים סדרה של תפילה, אלא נותרו לנו שלוש ברכות אחרונות ללא נביאים שיקבילו אליהן.

בכתבי הקודש יש לנו עוד שלישיה בולטת, הלא היא שלישית אמ"ת - איוב משלי תהלים, ובלשון הגמרא (ברכות נו ע"ב) 'שלושה כתובים גדולים הם'. ספרים אלו טעמיהם שווים ואף בסגנונם יש מן המשותף. שמא יש מקום להקביל את שלושת הספרים לשלושת הברכות האחרונות:

ברכת העבודה כנגד ספר איוב, הפותח ומסיים בעבודת הקרבנות.

ברכת ההודאה כנגד ספר תהלים, אשר בו נכללו הודאה הלל ושבת.

(יז). שמא גם ללשונות 'קרנו' ו'קרן ישועה' ניתן למצוא מקור בספר זכריה, בנבואה על יידי קרנות הגויים (פרק ב, א - ד).

ברכת השלום כנגד ספר משלי, אשר מזהיר על דרכי השלום, ומחברו נקרא על שם השלום, ובו תוארה התורה והחכמה: "דְּרָכֶיהָ דְּרָכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבֶיהָ שְׁלוֹם" (משלי ג יז).

סיכום

ראינו כיצד ברכות התפילה מקבילות לספרי הנביאים והכתובים, חלק מן ההקבלות מובהקות וחלקן אינן מובהקות. הרי המובהקות יכולות ללמד ולגלות על שאינן מובהקות.

למשמעות ההקבלה נראה לומר שהנבואה והתפילה הינן שני צדדים של מטבע אחת: במראה הנבואה מתגלה הקב"ה אל הנביא, ובתפילה מתקרב האדם אל קונו^(י). בחזיונות הנביאים התגלה הקב"ה באופנים שונים ובמראות מגוונים, ובתפילותינו משתדלים אנו להדבק באלוקינו בכל מיני קירבה – בחסדו של מגן אברהם, בגבורתו של מחיה המתים, ברוממותו של הא-ל הקדוש, וכן בכל ברכה וברכה.

ברוך אתה י"י א-להינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת, ברוך אתה י"י הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק

(יח). וכן כתבו הטור והשו"ע (או"ח צח): "וכן היו עושין חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתן, עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה".